

expression. The final goal of the development of speech of the future teaches we see in the formation of the teacher as a speaker in the modern socio-cultural space. The socio-cultural activities a teacher should be aimed at creating favorable conditions for socialization of students, instilling cultural values to the younger generation. Formation of speech and socio-cultural competencies is a holistic and multifaceted process, one that involves not only learning new ways of future teachers professional activity but the formation of his motivation, intellectual, emotional and behavioral areas of personality.

Key words: vocal competence, sociokul'turna competence, broadcasting, communicative qualities of broadcasting, vocal semantic line, sociokul'turna semantic line.

В. В. ВИТЮК, В. Г. КИСЕЛЬ

г. Луцк

ФОРМИРОВАНИЕ РЕЧЕВОЙ И СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Современное развитие нашей страны выдвигает новые требования относительно профессиональной подготовки учителей начальной школы. На сегодня перед высшими учебными заведениями стоит задание формирования личности, которая ориентируется в современных реалиях речевой и социокультурной динамики, профессионала своего дела, способного реализовать себя в современном европейском пространстве. В статье обоснованно сущность понятий «речевая компетентность» и «социокультурная компетентность» как совокупность знаний, умений и качеств, которые обеспечивают эффективную речевую и социокультурную деятельность будущего учителя начальной школы. Актуальность этого вопроса предопределяет выяснение реального состояния готовности студентов педагогических высших заведений к профессиональной деятельности и анализ уровня сформированности у будущих учителей понятий речевой и социокультурной компетентностей. Одним из аспектов развития речевой компетентности студентов педагогических высших заведений есть совершенствование их коммуникативных качеств общения: правильности, чистоты, точности, содержательности, логичности, богатства, уместности, выразительности. Конечную цель развития общения будущего учителя мы видим в формировании педагога как коммуникабельной личности в современном социокультурном пространстве. Формирование речевой и социокультурной компетентностей – это процесс целостный и многогранный, такой, который допускает не просто обучение будущего педагога новым способам профессиональной деятельности, а становление его мотивационной, интеллектуальной, духовной сфер личности.

Ключевые слова: речевая компетентность, социокультурная компетентность, речь, коммуникативные качества речи, речевая смысловая линия, социокультурная смысловая линия.

Стаття надійшла до редколегії 12.10.2015

УДК 373.5.016:811.161.2(07)

А. В. ГАМЗА

м. Рівне

nyse4kaa@mail.ru

ФОРМУВАННЯ УВИРАЗНЕНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРИКМЕТНИКА

У статті розглядаються теоретико-практичні основи методики формування увиразненого мовлення школярів як важливого аспекту навички говоріння; проаналізовано умови розвитку мовлення дитини початкової ланки освіти; описано важливість застосування вправ мовного та мовленнєвого характерів, спрямованих на роботу з прикметником; доведено важливість методики формування навички увиразненого мовлення молодшого школяра через опрацювання теми «Прикметник»; визначено правильну систему побудови вправ практичного спрямування на досягнення високо результату з розвитку мовлення учнів початкових класів.

Ключові слова: мова, мовлення, зв'язне мовлення, навичка говоріння, увиразнене мовлення, прикметник.

Завдання шкільного курсу української мови широкі й багатогранні, бо учитель-словесник повинен формувати свідому мовну особистість, яка б відзначалася розвиненим мовленням, а отже, мисленням, інтелектом,

емоційно-естетичним сприйняттям мови, мовним чуттям, мовним етикетом.

У Державному стандарті змісту, обсягу й рівня освіти в початкових класах зазначено, що мовлення є втіленням, реалізацією систе-

ми мови, яка виявляє себе тільки в мовленні й тільки через нього виконує своє комунікативне призначення. Якщо мова – це засіб спілкування, то мовлення – вироблений цим засобом спосіб спілкування [8, 67].

Зауважимо, що під мовленням лінгвісти розуміють як сам процес говоріння, так і результат цього процесу, тобто мовленнєву діяльність і мовленнєве висловлювання, що фіксуються усним або писемним мовленням (А. Алфьоров, Н. Арутюнова, В. Виноградов, І. Срезневський).

Точність мовлення забезпечується підбором слів, які найкраще відповідають змісту висловлювання [7, 46].

Багатство мовлення виявляється в різноманітності використання його мовних одиниць з урахуванням вимог щодо мовленнєвої ситуації, яка розглядається [7, 46].

Виразність мови досягається за рахунок використання таких мовних засобів, які спонукають до конкретної дії читача (слухача), тобто викликають певні почуття, бажання для створення власних висловлювань в усній та писемній формах [4, 187].

Також слід виокремити й такі властивості мовлення як змістовність і логічність. Перша з них, відображуючи взаємозв'язок мислення й мовлення, допускає необхідну міру лаконізму, відсутність багатослівності та тавтології (повторів), друга виражається в дотриманні логічної послідовності у висловленні думок [4, 188].

Велику роль у розвитку мовлення учнів початкових класів, підвищенні його емоційності, культури відіграє робота над виражальними засобами мови, оскільки вони надають їй колориту, збуджують мислення дітей, збагачують їхній лексичний словник. Учитель покликаний використати всі можливості у роботі над образними засобами, щоб саме в роки дитинства донести до свідомості серця найтонші відтінки барв, пахощі слова, щоб рідне слово стало духовним багатством дитини. Найдоступнішим з образних засобів мови для молодших школярів є епітет, який здебільшого виражається прикметником.

З урахуванням важливості роботи над прикметником для формування та розвитку мовлення молодших школярів на уроках

української мови, передбачається робота, що спрямована на формування «увиразненого мовлення», як результату сформованої навички говоріння молодшого школяра в процесі роботи над основними видами мовленнєвої діяльності.

Проблема формування й розвитку мовленнєвої активності дитини не нова. Певні аспекти та характер його дослідження спонукали до аналізу останніх досліджень та публікацій учених, науковців та практиків, які надавали великої уваги означеному питанню. Його вивчали спеціалісти в галузі психології (Л. Виготський, П. Гальперін, М. Жинкін, О. Леонт'єв, О. Леонт'єв, О. Лурія, А. Маркова), педагогіки (Л. Аристова, Т. Шамова, Г. Щукіна, П. Лебедев), дослідники дітей дошкільного віку (А. Богуш, Л. Божович, О. Гвоздев, С. Карпова) та молодшого шкільного віку (Л. Варзацька, М. Вашуленко, І. Гудзик, Т. Ладигенська, Н. Скрипченко, О. Хорошковська), велику увагу приділяли означеному питанню В. Лозова, Ш. Амонашвілі та інші.

Аналіз лінгвістичної та методичної літератури показує, що проблема вивчення прикметника як важливого аспекту розвитку зв'язного мовлення молодшого школяра, знаходиться у полі зору лінгвістів і методистів А. Грищенка, М. Жовтобрюха, М. Плюща, В. Виноградова, Г. Чуйко, М. Вашуленка, В. Мельничайка, М. Дорошенка тощо.

Проте проблема формування пізнавальної активності при вивченні граматичного матеріалу, зокрема, частин мови є ще недостатньо розробленою.

Отже, мета статті – визначення теоретичних основ формування пізнавальної активності молодших школярів, а також вироблення методики, яка забезпечить ефективність засвоєння теми «Прикметник» і сприятиме формуванню пізнавальної активності учнів; вивчення методичної сторони означеного питання та визначення важливих аспектів для методики української мови; підтвердження результативності проведеного дослідження за допомогою практичних вправ, які виконували молодші школярі в процесі навчання української мови у початкових класах.

Одним з основних положень програм з української мови для початкової ланки осві-

ти є всебічний розвиток усного й писемного мовлення учнів, що передбачає реалізацію учителем таких завдань: поповнення й активізація лексичного запасу, формування вмінь усного й писемного мовлення, забезпечення розумового розвитку школярів. Саме тому на кожному уроці необхідно працювати над словом і словосполученням, образним висловом, точністю й доречністю їх вживання, умінням свідомо підходити до правильного оформлення власної думки, розвивати в учнів інтерес і увагу до слова в процесі оволодіння граматичним матеріалом.

Оскільки ефективність навчання й виховання підростаючого покоління зумовлюється всією вчительською діяльністю, то важливим завданням для вчителя у засвоєнні рідної мови є навчити учня змістовно, правильно, стилістично точно та інтонаційно виразно висловлювати думки за допомогою усного й писемного мовлення.

Із цією метою необхідно постійно поєднувати теоретичний аспект процесу вивчення мови в школі з повсякденним розв'язанням практичних питань. Учні повинні ознайомитися із мовою як об'єктивною реальністю, усвідомити її роль у суспільному житті, засвоїти лінгвістичні поняття, зрозуміти структуру мови на всіх рівнях її будови, багатство й різноманітність мовних засобів. Крім цього, вони повинні дотримуватися законів і норм літературної мови, збагачувати словниковий запас, розвивати мислення, виробляти необхідні навички грамотного письма та вміння правильно, виразно, образно висловлювати думки й почуття.

Прикметник, як ніяка інша частина мови, має невичерпні можливості збагачувати й уточнювати словник дітей, надавати висловленню точності чи образності, яскравого емоційного забарвлення, адже мовлення молодших школярів бідне й безбарвне саме через обмежений ужиток прикметників, невміння використовувати їх багатозначність і синоніміку.

У мовленні прикметники набувають нових значень та емоційних відтінків, конкретизуються, розширюються й збагачуються їх лексичні значення. Вільне та змістовно виправдане використання прикметників у мовленні передбачає формування вмінь застосо-

вувати їх у контекстах, що характеризуються різними стилістичними, жанровими та іншими особливостями.

Відомо, що в активному запасі учнів початкових класів переважають іменники та дієслова. Прикметників, як показує аналіз усних і писемних висловлювань школярів, значно менше. А це помітно знебарвлює мовлення, позбавляє його образності, знижує емоційність, ускладнює роботу над формуванням умінь будувати тексти.

У системі вправ, спрямованих на формування увиразненого мовлення молодших школярів за допомогою прикметника, великого значення надають комбінованим вправам, які безпосередньо прив'язані до уроків української мови. Вони спрямовані на формування наступних мовленнєвих навичок: знаходити в тексті граматичні мовні та мовленнєві одиниці, аналізувати їх з точки зору точності й доцільності вживання, використовувати вивчені одиниці у власних висловлюваннях.

Специфіка комбінованих вправ у методиці формування мовленнєвої компетентності проявляється в тому, що вправи цього блоку містять комбінацію завдань, розрахованих на повторення засвоєних теоретичних знань, формування навичок на матеріалі вивчення конкретної теми й раніше вивчених розділів на основі дидактичного матеріалу.

Вправи з української мови в початкових класах, вважає М. Львов, – це «види навчальної діяльності учнів, що ставлять їх перед необхідністю багатократного і варіативного застосування отриманих знань, умінь і навичок у різних мовних зв'язках та умовах [5, 123]». Вправи повинні відповідати цілям і завданням навчання, про що свідчить різноманітність класифікацій у підручниках з української мови. Наприклад:

Вправа 1. Гра «Який? Яка? Яке?»

Вчитель називає слово, яке відповідає на питання хто? або що? Учні записують і добирають до нього слова, які є назвами ознак, відповідають на питання який? Яка? Яке?

Вправа 2. Прочитайте запис на дошці. Назвіть прикметники. На які питання вони відповідають? Що означає? З якими словами зв'язані прикметники? Запишіть за моделями в зошит: Який? Хто? Яка? Хто?

Вовк сірий. Лис рудий. Зебра смугаста. Конвалія пахуча. Кролик пухнастий. Сонечко ласкаве.

Вправа 3. Гра «Заборонені прикметники». Учителю диктує речення. Речення, в яких є прикметники на означення кольору писати не можна. Для цієї вправи можна використовувати такі речення.

Ви знаєте, як тиша пестить у місячні веселі ночі? 2. Ви знаєте, як сплять старі гаї? 3. Як упав же він з коня та й як білий сніг. 4. На призьбі дід старий – як сон. 5. Мій травень золотий, зелений травню! Мій травню голосний – на всі дороги!

Вправа 4. Випишіть спочатку прикметники м'якої групи, а потім — твердої.

Безробітний, верхній, весняний, модний, новий, дружній, телячий, Сергіїв, зелений, майбутній, присутній, ладен, глухий, житній, освітній, вчорашній, справжній, ранній, повен, домашній, доччин, обідній, Маріїн, сизий, сьогоднішній, тутешній, дідів, зовнішній, рідний, останній, завтрашній, західний.

Вправа 5. Утворіть від поданих прикметників усі можливі форми ступенів порівняння. З'ясуйте, які фонетичні зміни відбуваються при утворенні вищого ступеня порівняння.

Свіжий, сизий, гладкий, тихий, рідний, солодкий, глибокий, гарний, малий, старий, гіркий, довгий, далекий, дужий, швидкий, близький, тяжкий, товстий, здоровий, великий, високий, красивий.

Вправа 6. Подані словосполучення замініть словосполученнями іменників з прикметниками, якщо така заміна можлива.

Зразок: олівець батька – батьків олівець, вітер з півночі – північний вітер.

Хвилі Дніпра, робота студента, командир дивізії, заповіт батька, твори Тичини, робота на заводі, клуб металістів, шабля зі сталі, стовп із дерева, загін із фронту, хвороба шлунку, завдання на рік, дні весни, листя берези, порядки школи, вулиці села, протест народу, привіт товариша, артист із Києва.

Отже, можна стверджувати, що запропоновані нами вищенаведені вправи формують у молодших школярів різні мовленнєві навички: визначати значення слів, давати тлумачення вже відомих слів, використовувати в мовленні слова відповідно до їх значень та ознак, пояснювати особливості їх вживання, вживати прикметники та утворювати ступені порівняння в мовленні залежно від цілей і мети спілкування, користуватися словниками української мови.

Результативність проведеного дослідження наведена у табл. 1.

Аналізуючи кінцевий результат проведеного дослідження, можна зробити висновок, що учням контрольних класів, працюючи з прикметниками та текстами стосовно означеного питання, не вдалося повністю сформулювати навчально-мовленнєві навички, передбачені програмою та учителями-класоводами. Лише певна частина школярів впоралася з поставленими завданнями (55% загальної кількості учнів виконали вправу щодо визначення поняття «Прикметник» та уміння прив'язувати його до інших частин мови та лише 27% учнів контрольних класів

Таблиця 1

Результати формування та розвитку увиразненого мовлення у процесі роботи над прикметником на уроках української мови у 4-му класі

К Л А С	Визначення поняття «Прикметник» та уміння прив'язувати його до інших частин мови (4 клас)		
	Загальна кількість учнів	Кількість учнів	Кількість учнів у %
Контрольні класи	450	276	55
Експериментальні класи	450	400	92
К Л А С	Утворення ступенів порівняння прикметників та вживання їх в реченні (4 клас)		
	Загальна кількість учнів	Кількість учнів	Кількість учнів у %
Контрольні класи	450	176	27
Експериментальні класи	450	380	75

впоралися з утворенням ступенів порівняння прикметників та вживання їх в реченні.

Щодо результатів виявлення рівня сформованості мовних та мовленнєвих навичок у процесі роботи над увиразненим мовленням молодших школярів на основі прикметника, то учні експериментальних класів виявили великий інтерес до означеного аналізу окремих мовних елементів у процесі формування навички говоріння: 92% учнів експериментальних класів виконали завдання з визначення поняття «Прикметник» та уміння прив'язувати його до інших частин мови, а це свідчить про високу якість знань школярів щодо означених понять; 75% учнів експериментальних класів засвідчили, що з допомогою роботи над прикметником вони краще усвідомлюють значення завдань, які мають виконувати. Впроваджений елемент проектного навчання у експериментальних класах, дає підстави стверджувати, що вищезгадані підходи є досить хорошими та актуальними в сьогоднішньому розвитку освітнього процесу.

Отже, можна зробити висновок, що процес формування мовлення в системі роботи над прикметником залежить від рівня усвідомленого засвоєння учнями змісту мовної

одиниці, розуміння її ролі в тексті й творчого використання у ході самостійного вирішення мовленнєвих завдань.

Список використаних джерел

1. Бадер В. Класифікація помилок у мовленні молодших школярів / В. Бадер // Рідна школа. – 1999. – № 9. – С. 53–55.
2. Варзацька Л. О. Активізація мовленнєвої діяльності учнів / Л. О. Варзацька // Початкова школа. – 1991. – № 2. – С. 28.
3. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. С. Вашуленко. – К.: Літера ЛТД, 2011. – 364 с.
4. Жинкин Н. И. Язык. Речь. Творчество / Н. И. Жинкин // Избранные труды. – М., 1998. – 576 с.
5. Львов М. Р. Методика развития речи младших школьников / М. Р. Львов. – М.: Просвещение, 1985. – 456 с.
6. Наумчук М. М. Розвиток зв'язного мовлення учнів 1–4 класів / М. М. Наумчук, Н. О. Будна. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 64 с.
7. Пентиліук М. І. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентиліук, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горшкіна та ін. – К.: Ленвіт, 2004. – 400 с.
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 року № 462 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти». – К.: МОН, 2011.
9. Програми для середньої загальноосвітньої школи 1–4 класів. – К.: Початкова школа, 2013. – 432 с.
10. Хорошковська О. Текст, як основа розвитку усіх видів мовленнєвої діяльності на уроках української мови / О. Хорошковська, О. Петрук // Початкова школа. – 2010. – № 12. – С. 11–14.

A. HAMZA
Rivne

FORMATION OF SPEECH DEPICTING YOUNGER STUDENTS IN LEARNING ADJECTIVES

In the article the theoretical and practical basis method of forming expressiveness speech as an important aspect of students speaking skills; conditions of language development of the child's primary-level education; described the importance of language and speech exercises of characters designed to work with an adjective; importance method of forming expressiveness speech skills through the study of primary school children theme "Adjective"; the correct system building exercises practical direction to achieve high results with speech development of primary school pupils.

Key words: language, speech, connected speech, speaking skill, expressiveness speech, adjective.

A. В. ГАМЗА
г. Ровно

ФОРМИРОВАНИЕ ВЫРАЗИТЕЛЬНОСТИ РЕЧИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ

В статье рассмотрено теоретико-практические основы методики формирования выразительности речи младших школьников как особенного аспекта навыка говорения; проанализированы условия развития речи ребенка начальных классов; определена важность применения упражнений языкового и речевого характеров, направленных на работу с прилагательным; доказана важность методики формирования навыка выразительной речи младшего школьника через проработки темы «Прилагательное»; определена правильная система построения упражнений практического направления на достижение высоких результатов по развитию речи учащихся начальных классов.

Ключевые слова: язык, речь, связная речь, навык говорения, выразительная речь, прилагательное.

Стаття надійшла до редколегії 16.10.2015